

ΜΝΗΜΕΙΑ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Πρωτοβυζαντινή περίοδος (330 - 610 μ.Χ.)

ΑΓΙΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ

Ο ναός του Αγίου Δημητρίου αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα βυζαντινά μνημεία της Θεσσαλονίκης. Βρίσκεται στην ομώνυμη οδό και είναι πεντάκλιτη βασιλική με εγκάρσιο κλίτος και με πλούσιο ζωγραφικό και μαρμαρίνο διάκοσμο με περίτεχνα κιονόκρανα. Στο υπόγειο του ναού βρίσκεται ο χώρος μαρτυρίου του Αγίου. Από τα ψηφιδωτά του, ξεχωρίζει αυτό που απεικονίζει τον ίδιο τον άγιο με δύο μικρά παιδιά και ένα άλλο, που απεικονίζει τον άγιο ανάμεσα στον επίσκοπο και στον έπαρχο, οι οποίοι ανακαίνισαν το ναό. Ο σημερινός ναός κτίστηκε από τον επίσκοπο Ιωάννη τον 7ο αιώνα, στα ερείπια παλαιότερου ναού.

Το σημερινό κτίσμα είναι ξυλόστεγο χωρίς θόλο και οι διαστάσεις κάτοψής του είναι 43,58μ. (μήκος) και 33 μ. (πλάτος).

Η χρονολογία ανέγερσης του ναού δεν μας είναι επακριβώς γνωστή. Στο κείμενο των θαυμάτων του Αγίου Δημητρίου, διαβάζουμε ότι ο ναός οικοδομήθηκε από τον έπαρχο του Ιλλυρικού Λεόντιο το 412-413 μ.Χ. Άλλες ιστορικές και αρχαιολογικές ενδείξεις ωστόσο, τοποθετούν την ανέγερσή του έναν περίπου αιώνα αργότερα.

Σύμφωνα με κάποιες πηγές, πρωτοχτίστηκε πάνω από ένα ρωμαϊκό λουτρό στο οποίο μαρτύρησε ο άγιος το 303. Σύμφωνα με την παράδοση, από το σημείο όπου μαρτύρησε ο άγιος άρχισε να αναβλύζει μύρο. Το 324 που ορίστηκε ο χριστιανισμός σαν επίσημη θρησκεία του κράτους οι Θεσσαλονικείς οικοδόμησαν ένα μικρό τρίκλιτο ναό στο σημείο αυτό. Η φήμη του ναού αυτού σύντομα εξαπλώθηκε σε όλο τον χριστιανικό κόσμο διότι αποδείχτηκε ότι το μύρο είχε ιαματικές ιδιότητες. Προσκυνητές κατέφταναν από όλα τα μέρη του κόσμου για να προσευχηθούν και να θεραπευτούν. Ανάμεσα σε αυτούς προσήλθε και ο έπαρχος του Ιλλυρικού, Λεόντιος. Ο Λεόντιος θεραπεύτηκε από κάποια ανίατη ασθένεια που τον ταλάνιζε και σε ένδειξη ευγνωμοσύνης προς τον Άγιο, αντικατέστησε το μικρό τρίκλιτο ναό με μια επιβλητική Βασιλική το 413. Η Βασιλική στεκόταν εκεί μέχρι και τα χρόνια του αυτοκράτορα Ηρακλείου (610-641) όταν καταστράφηκε από φωτιά.

*Εσωτερικό του ναού
του Αγίου Δημητρίου*

ΡΟΤΟΝΤΑ

Το επιβλητικό, πλινθόκτιστο κτίσμα που βρίσκεται στη συμβολή των οδών Απ. Παύλου και Φιλίππου, άλλαξε πολλές φορές χρήση κατά τη διάρκεια της μακραίωνης ιστορίας του. Γνωστό στους Θεσσαλονικείς ως «Ροτόντα», λόγω της κυκλικής του κάτοψης, κτίστηκε πιθανότατα στα χρόνια του αυτοκράτορα Γαλέριου (306-311 μ.Χ.) και αποτελεί ένα χαρακτηριστικό δείγμα μνημειώδους αρχιτεκτονικής της Ύστερης Ρωμαϊκής Περιόδου. Η αρχική του χρήση δεν μας είναι γνωστή με βεβαιότητα. Ιστορικοί και αρχαιολόγοι ερίζουν για περισσότερα από 50 χρόνια για το αν πρόκειται για ένα Πάνθεο ή ναό του Διός ή και Μουσώλειο του ίδιου του αυτοκράτορα Γαλέριου.

Τη χριστιανική ωστόσο ιστορία της Ροτόντας, τη γνωρίζουμε καλύτερα. Το μνημείο, όπως και τόσα άλλα εκείνη την εποχή, μετατράπηκε σε χριστιανικό ναό στα χρόνια του αυτοκράτορα Θεοδοσίου Α΄ ή λίγο αργότερα και αφιερώνεται στον Παντοκράτορα, με την προσωνυμία «Δύναμις» (ή κατά μία άλλη άποψη στους Αγ. Ασώματους). Την ίδια εποχή, ο πελώριος θόλος (διαμέτρου 24 μέτρων), οι καμάρες και τα τόξα των παραθύρων διακοσμήθηκαν με περίτεχνα ψηφιδωτά. Το εικονογραφικό πρόγραμμα του ναού ήταν εξαιρετικά σύνθετο και μας είναι σε γενικές γραμμές γνωστό. Στην κορυφή του τρούλου υπήρχε ο παντοκράτορας πλαισιωμένος από αγγέλους, ενώ στη χαμηλότερη ζώνη (που σώζεται σε καλύτερη κατάσταση) υπήρχαν σειρές αγίων ιστάμενες μπροστά από ένα επαναλαμβανόμενο αρχιτεκτονικό σκηνικό. Ως κεντρικό θέμα εικονιζόταν μάλλον η δεύτερη έλευση του Χριστού.

ΠΑΝΑΓΙΑ ΑΧΕΙΡΟΠΟΙΗΤΟΣ

Ο ναός της Αχειροποιήτου βρίσκεται στο κέντρο της παλιάς πόλης της Θεσσαλονίκης, μεταξύ της Αρχαίας Αγοράς και της Ροτόντας, παράπλευρα και βόρεια της οδού Εγνατία.

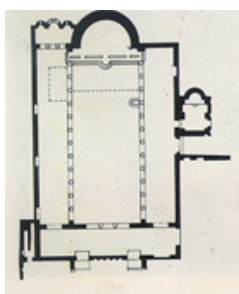
Είναι ξυλόστεγη, τρίκλιτη βασιλική "ελληνιστικού" τύπου και αποτελεί, μαζί με τους ναούς της Θεσσαλονίκης Άγιο Δημήτριο και Αγία Σοφία χαρακτηριστικό δείγμα της παλιοχριστιανικής ναοδομίας.

Εξωτερικά το κτίσμα είναι λιτό και απέριττο, με τους όγκους του συμμετρικά τοποθετημένους προς τον κατά την έννοια του μήκους άξονα. Το μεσαίο κλίτος, διαστάσεων 37μ. (μήκος) και 15,5μ. (πλάτος), υψώνεται πιο πάνω από τα δύο πλάγια και δίνει έτσι τη δυνατότητα να φωτιστεί το εσωτερικό του ναού και τα υπερώα, με τα "τρίλοβα" ή "πολύλοβα" παράθυρα που δημιουργούνται στους περιμετρικούς τοίχους. Ο καλός αυτός εσωτερικός φωτισμός είναι χαρακτηριστικό γνώρισμα των εκκλησιαστικών κτισμάτων της περιόδου του 4ου και 5ου αιώνα (πρωτοχριστιανική εποχή), κατά την οποία κυριάρχησε στην αυτοκρατορία ο Χριστιανισμός, σαν επίσημη θρησκεία και ιδεολογία.

Αρχικά ο ναός είχε, προς τη δυτική πλευρά, εξωνάρθηκα από τον οποίο μόνο ίχνη σώζονται σήμερα. Ακόμα θεωρείται βέβαιο πως μπροστά από τον εξωνάρθηκα, στο χώρο του σημερινού πάρκου των Μακεδονομάχων, υπήρχε μία τετράγωνη αυλή με "περιστύλιο" (αίθριο), όπως στο ναό του Αγίου Δημητρίου.

Εσωτερικά ο νάρθηκας, που διαμορφώνεται κάθετα προς τα τρία κλίτη, επικοινωνεί με τον κυρίως ναό με τρεις θύρες, από τις οποίες η μεσαία είναι "τρίβηλος" (τριπλή) και έκλεινε παλιά με κουρτίνες ("βήλα"), όπως συχνά απεικονίζεται σε βυζαντινές παραστάσεις. Τα δύο πλάγια κλίτη διαχωρίζονται από το κεντρικό με δύο μαρμαρίνες κιονοστοιχίες με "κορινθιάζοντα" κιονόκρανα φύλλων ακάνθου. Πάνω από τις κιονοστοιχίες του ισογείου, στα υπερώα, υπάρχουν άλλες αντίστοιχες κιονοστοιχίες, έτσι ώστε ο όλος χώρος εσωτερικά να γίνεται περισσότερο ανάλαφρος, ενώ συμβάλλει σε αυτό και ο άπλετος φωτισμός που προέρχεται από πλάγια παράθυρα του μνημείου.

Στο μέσο της νότιας πλευράς (εξωτερικά) υπάρχει ένα μικρό παρεκκλήσι-βαπτιστήριο. Άλλο ένα παρόμοιο υπάρχει στο τέλος του βόρειου κλίτους, παράπλευρα από την κόγχη του ιερού, που κυριαρχεί σαν αρχιτεκτονικό στοιχείο σε ολόκληρη την ανατολική όψη του κτίσματος.

Κάτοψη του ναού της Αχειροποιήτου Θεσσαλονίκης. Μπρος από τον εγκάρσιο νάρθηκα διακρίνονται ίχνη κατασκευών του εξωνάρθηκα που δεν σώζεται σήμερα. Δεξιά το μικρό βαπτιστήριο και πάνω αριστερά, στο τέρμα του βόρειου κλίτους, ένα παρεκκλήσι.

Η κόγχη του ιερού του ναού της Αχειροποιήτου Θεσσαλονίκης. Διακρίνονται (δεξιά, αριστερά) τα "τρίλοβα" παράθυρα και το μικρό παρεκκλήσι σε επαφή με το ιερό.

Το πότε κτίστηκε ο ναός δεν έχει προσδιοριστεί με ακρίβεια. Η άποψη που επικρατεί είναι ότι κτίστηκε αμέσως μετά την Γ' Οικουμενική Σύνοδο της Εφέσου του 431, οπότε καταδικάστηκε ο αιρετικός Νεστόριος που δίδασκε ότι η Παναγία δεν είναι "Θεοτόκος" αλλά απλά "Χριστοτόκος". Μετά την εξέλιξη αυτή κτίστηκαν σε ολόκληρη την αυτοκρατορία πολλοί ναοί προς τιμή της Θεοτόκου και -κατά πάσα πιθανότητα- και αυτός της Αχειροποιήτου Θεσσαλονίκης με την ονομασία: "Ναός της Παρθένου και Θεοτόκου της Αχειροποιήτου και Οδηγητριάς". Κατά την παράδοση το όνομα "Αχειροποίητος" δόθηκε στο ναό από μία εικόνα της Θεοτόκου που δεν πλάστηκε από ανθρώπινα χέρια (α-χειροποίητος), αλλά έπεσε από τον ουρανό. Μάλιστα υποστηρίχθηκε από τους βυζαντινούς συγγραφείς ότι η εικόνα αυτή ήταν ισάξια με τις περίφημες "αχειροποίητες" εικόνες του "Αγίου Μανδηλιού" και του "Αγίου Κεραμίου".

Όταν ο Τούρκος Σουλτάνος Μουράτ Β' κατέλαβε τη Θεσσαλονίκη, για να διαιωνίσει την ιστορική εκείνη μέρα της άλωσης της πόλης, διέταξε και χάραξαν σε μία μαρμαρίνη κολώνα της βόρειας κιονοστοιχίας του ναού τη φράση που σώζεται μέχρι και σήμερα: "Ο Σουλτάνος Μουράτ πήρε τη Θεσσαλονίκη το 833 (=1430)".

Κατά τη διάρκεια της τουρκοκρατίας επικράτησε σαν ανάμνηση -άγνωστο από πότε- να λέγεται ο ναός της Αχειροποιήτου ναός της Αγίας Παρασκευής. Όταν μάλιστα μετατράπηκε σε μουσουλμανικό τέμενος (τζαμί) από τους Τούρκους, ονομάστηκε "Εσκή Τζουμά", που τουρκικά σημαίνει "Παλιά Παρασκευή". Κατά την άποψη που επικρατεί, το όνομα "Αγία Παρασκευή" δόθηκε περισσότερο στην περιοχή όπου πιστεύεται πως υπήρχε άλλος ναός με το όνομα αυτό, παρά στο ίδιο μνημείο.

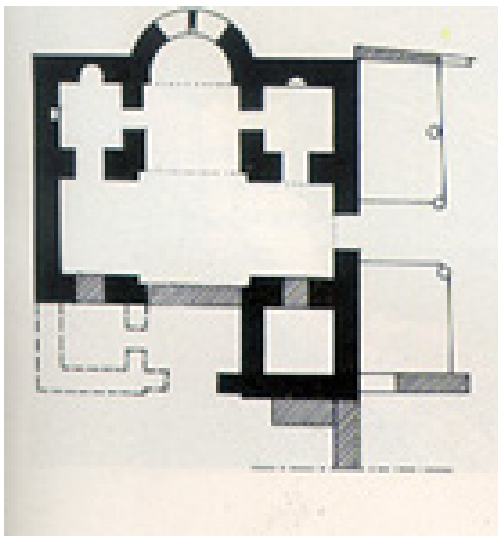
Μετά την απελευθέρωση της πόλης χρειάστηκαν να γίνουν πολλές επισκευές και συντηρήσεις για να δοθεί και πάλι ο ναός σε χρήση το 1930.

ΟΣΙΟΣ ΔΑΒΙΔ (ΜΟΝΗ ΛΑΤΟΜΟΥ)

Ο ναός του Οσίου Δαβίδ βρίσκεται στην Άνω Πόλη της Θεσσαλονίκης, κάτω και νοτιοδυτικά της Μονής Βλατάδων.

Ο μικρός αυτός ναός, που ανάγεται στα τέλη του 5ου ή στις αρχές του 6ου αιώνα, παρόλες τις διαφοροποιήσεις και επεμβάσεις που δέχθηκε κατά τη διάρκεια της τουρκοκρατίας, είναι μνημείο μοναδικής αρχαιολογικής και ιστορικής αξίας, καθώς αποτελεί τον πρόδρομο του "σταυροειδούς" ναού με τρούλο, όπου εμφανίστηκε πολύ αργότερα (δεύτερη χιλιετία). Αρχικά ο ναός ήταν τετράγωνος, με αψίδα στα ανατολικά, στον οποίο εγγράφονταν τέσσερις καμάρες, σε σχήμα σταυρού. Στο κέντρο ορθωνώταν μία τετράγωνη βάση, που εδραζόταν στους τέσσερις "πεσσούς" των καμαρών. Πάνω στη βάση αυτή διαμορφωνόταν ένας -όχι απόλυτα κανονικός- τρούλος. Σήμερα ένα τμήμα του αρχικού ναού (δυτικό) δεν υπάρχει. Ο τρούλος αντικαταστάθηκε από κεραμωτή στέγη και η είσοδος στο ναό γίνεται από το νότο. Οι επεμβάσεις αυτές, που πραγματοποιήθηκαν όταν στη διάρκεια της τουρκοκρατίας ο ναός μετατράπηκε σε μουσουλμανικό τέμενος (Σουλτιζέ ή Κεραμεντίν τζαμί), διαφοροποίησαν σε μεγάλο βαθμό το μοναδικό αυτό "σταυρόσχημο" παλαιοχριστιανικό μνημείο.

Το όνομα Μονή Λατόμου οφείλεται στο ότι ο μικρός ναός υπήρξε καθολικό μοναστηριού με το όνομα αυτό στους πρώτους χρόνους του 9ου αιώνα. Το μοναστήρι λέγεται πως το έκτισε η κόρη του αυτοκράτορα Μαξιμιανού Γαλέριου, Θεοδώρα, που είχε κρυφά βαπτιστεί χριστιανή από τον αρχιεπίσκοπο Θεσσαλονίκης Αλέξανδρο. Όταν ο Γαλέριος έφυγε από τη Θεσσαλονίκη για κάποια εκστρατεία, η Θεοδώρα μετέτρεψε ένα "βαλανείο" που υπήρχε εκεί, στη θέση που οι Έλληνες την ονόμαζαν "λατομεία", σε "ιερόν πνεύματος Θεού καταγωγίον" (χριστιανικό ναό). Μάλιστα η ίδια παράδοση αναφέρει πως το μοναδικό παλαιοχριστιανικό ψηφιδωτό του Χριστού στο ναό κατασκευάστηκε με εντολή της Θεοδώρας, παρόλο ότι αυτό είναι ασφαλώς μεταγενέστερο (5ος ή αρχές 6ου αιώνα).

*Κάτοψη του -αρχικά- σταυρόσχημου
παλαιοχριστιανικού ναού του Οσίου Δαβίδ
Θεσσαλονίκης*

Το ψηφιδωτό αυτό, που είναι τοποθετημένο στην αψίδα του ιερού, παριστάνει το "όραμα" του προφήτη Ιεζεκιήλ με το Χριστό "αγένειο" να κάθεται πάνω σε ένα πολύχρωμο φωτεινό τόξο. Το έργο σκεπάστηκε με "βόειο" δέρμα, για να σωθεί κατά τη διάρκεια της Εικονομαχίας και ανακαλύφθηκε τυχαία στα χρόνια του αυτοκράτορα Λέοντα του Αρμένιου (813-820). Από τότε και ως την τουρκοκρατία το μοναστήρι πήρε το όνομα "Χριστού Σωτήρος", ίσως από την παράσταση του περίφημου ψηφιδωτού του καθολικού του. Κατά την τουρκοκρατία και πάλι σκεπάστηκε με κονίαμα το ψηφιδωτό από τους Τούρκους, για να αποκαλυφθεί μόλις το 1921. Τότε δόθηκε στο ναό το όνομα του Οσίου Δαβίδ περισσότερο από ανάγκη να τιμηθεί ο "εν Θεσσαλονίκη ασκήσας ούτος Άγιος".

Πέρα από το αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον που παρουσιάζει το μνημείο και το περίφημο ψηφιδωτό του, στο ναό του Οσίου Δαβίδ υπάρχουν σημαντικές τοιχογραφίες του 12ου αιώνα, που αποτελούν σπουδαία και χαρακτηριστικά δείγματα της αγιογραφίας που γνώρισε ιδιαίτερη άνθηση στη βυζαντινή Θεσσαλονίκη.

Ανατολική όψη (κόγχη ιερού) του ναού του Οσίου Δαβίδ Θεσσαλονίκης

Αγία Σοφία Θεσσαλονίκης

Ναός της βυζαντινής εποχής αφιερωμένος όχι σε άγιο, αλλά στη Σοφία του Θεού.

1. Ιστορία: Ο χρόνος της κτίσεώς του δεν είναι απόλυτα εξακριβωμένος. Πιθανότατα χτίστηκε επί Ιουστινιανού, σε ρυθμό βασιλικής και στις αρχές του 8^{ου} αι. στα ερείπια του παλαιού υψώθηκε ο νέος ναός σε ρυθμό βασιλικής με τρούλο. Τουλάχιστο δύο ναοί προϋπήρχαν στο χώρο του σημερινού, όπως αποδεικνύουν οι αρχαιολογικές ανασκαφές. Ο ναός από το 1585 μέχρι την απελευθέρωση της πόλης από τον τουρκικό ζυγό, το 1912, ακολουθώντας την τύχη του ελληνισμού, μετατράπηκε σε τζαμί και έπαθε πολλές καταστροφές, ιδίως στον εσωτερικό του διάκοσμο. Έχει μάλιστα πολλές ομοιότητες, σε βαθμό μικρογραφίας, με τον ομώνυμο ναό της Κωνσταντινούπολης.

2. Αρχιτεκτονική: Ο ρυθμός του ναού σημαδεύει μια μεταβατική περίοδο από τη βασιλική με τρούλο σε σταυροειδή ναό με τρούλο. Έχει δηλαδή τον κυρίως ναό τετράγωνο, αλλά με την προσθήκη του τρούλου παρουσιάζει το σύστημα της τρουλωτής εκκλησίας σε σχήμα σταυρού.

Η δυτική είσοδος οδηγεί στο νάρθηκα, η στοά του οποίου επεκτείνεται στον κυρίως ναό, βόρεια και νότια, με κατάληξη τα παρεκκλήσια της ανατολικής πλευράς, δεξιά και αριστερά του ιερού βήματος, στο οποίο οδηγεί το κεντρικό κλίτος. Τέσσερις ογκώδεις τετράγωνοι στύλοι αριστερά και δεξιά συνδέονται μεταξύ τους με τόξα. Πάνω σ' αυτούς στηρίχτηκε ο θόλος, που επικάθεται στις κορυφές των τόξων και στα κοίλα σφαιρικά τρίγωνα, που συνδέουν τα τόξα μεταξύ τους. Ο τρούλος έχει διάμετρο 11 μ., ύψος 5,5 μ. και φέρει 12 παράθυρα.

ΠΗΓΕΣ

www.livepedia.gr

www.holidayshop.gr

www.it.uom.gr

www.livepedia.gr

www.auth.gr